

بررسی مقایسه‌ای عملکرد تحصیلی دانشجویان سه‌میه‌های ایثارگری و سهمیه مناطق در دوره‌های روزانه دانشگاه‌های دولتی

جواد صادقی جعفری *

دکتر محمد روشن **

دکتر حامد شکوری گنجوی ***

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی و مقایسه عملکرد تحصیلی دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری (رزمندگان، جهادگران، آزادگان، جانبازان و فرزندان شهدا) با دانشجویان سهمیه مناطق سه‌گانه در دوره‌های روزانه دانشگاه‌های دولتی بود. برای بررسی این موضوع، تعداد 800 نفر دانشجوی سهمیه‌ای و 800 نفر دانشجوی سهمیه‌های مناطق، ورودی سال‌های 79، 80 و 81 با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای از 13 دانشگاه کشور انتخاب شدند. سپس با توزیع برگه‌های ازپیش تنظیم شده اطلاعات مربوط به وضعیت تحصیلی آنها از ادارات آموزش دانشگاه جمع‌آوری شد. آنگاه عملکرد تحصیلی دوگروه دانشجوی با در نظر گرفتن شاخص‌های متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال، نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی، میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی و نسبت تعداد فارغ‌التحصیلان مقایسه شد. یافته‌های پژوهش مبین آن است که دانشجویان استفاده‌کننده از سهمیه‌های ایثارگری در تمامی شاخص‌های مذکور به طور معنی‌دار با دانشجویان سهمیه مناطق متفاوت بوده و این تفاوت به نفع دانشجویان سهمیه مناطق ارزیابی می‌شود. تفاوت نسبتاً زیاد در میزان مشروطی دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری (23/2 درصد از نیمسال‌هایی که دانشجوی ثبت‌نام کرده است) در مقایسه با دانشجویان مناطق (6/8 درصد) یکی از مهم‌ترین یافته‌های این نوشتار است. نکته مثبت در خصوص دانشجویان شاهد و ایثارگر، کم شدن فاصله آنها با سایر دانشجویان در نیمسال‌های پایانی است؛ به طوری که تفاوت معدل ترم تحصیلی در دو گروه دانشجویان از 2/12 نمره در ترم اول به 1/01 نمره در ترم هشتم کاهش یافته است.

واژگان کلیدی: عملکرد تحصیلی دانشجویان، دانشگاه‌های دولتی، سهمیه‌های ایثارگری، سهمیه‌های مناطق، شاخص‌های عملکرد تحصیلی

* عضو هیأت علمی دانشگاه سوره (مسئول مکاتبات: sadeghi@soore.ac.ir)

** استادیار دانشگاه شهید بهشتی

*** استادیار دانشگاه تهران

مقدمه و بیان مسئله

پس از انقلاب فرهنگی و بازگشایی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، یکی از سیاست‌های اعمال شده در زمینه جذب دانشجو توجه به سهمیه‌بندی برای ایجاد عدالت آموزشی و رفع نیاز مناطق محروم کشور به نیروی انسانی متخصص بود. از این رو، گزینش یا جذب دانشجو در مراکز آموزش عالی تنها بر اساس نمره علمی در آزمون ورودی صورت نگرفت؛ بلکه توجه به محل سکونت داوطلب نیز حائز توجه و اهمیت بود. بدین ترتیب، سیاستگذاران حوزه آموزش عالی با رویکرد عدالت محوری و توجه به مناطق محروم کشور و با این استدلال که شرکت‌کنندگان در کنکور امکانات آموزشی یکسان نداشته‌اند تا بتوانند در یک آزمون یکسان به رقابت پردازند، طبقه سهمیه‌بندی را پیش گرفتند. از سوی دیگر، پاسخگویی به نیاز مناطق محروم ایجاب می‌کند داوطلبان بومی مدارج علمی لازم را در دانشگاه طی کرده و سپس به این مناطق بازگردند. این نظر، بر دیدگاه دیگر که تنها نمره‌های آزمون ورودی را بدون توجه به سایر عوامل، ملاک گزینش می‌دانست، فائق آمد. پس از شروع جنگ در سال 1357 و حضور بخشی از داوطلبان ورود به دانشگاه در جبهه‌های جنگ و ضرورت پرداختن به مسائل آموزشی ایشان و همچنین توجه به خانواده‌های شهدا، جانبازان و آزادگان، به دلیل آسیب‌دیدگی از فقدان یا جانبازی، سهمیه‌های جدیدی با هدف تسهیل ورود این گروه از متقاضیان به تصویب مراجع قانونی (هیأت دولت و مجلس) رسید.

برای نخستین بار در تاریخ 1363/7/30، سهمیه خانواده شهدا توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید که براساس این قانون، فرزندان شاهد و همچنین خواهران و برادران شهدا توانستند از سهمیه خاصی استفاده کنند. در سال 1365، قانون سهمیه 5٪ شاهد به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید که براساس آن 5٪ ظرفیت پذیرش دانشگاه‌ها به صورت اضافه ظرفیت به فرزندان شهدا، مفقودین، اسرا و فرزندان جانبازان بالای 70٪ درصد (به شرط کسب حداقل 75٪ نمره علمی آخرین فرد پذیرفته شده در گزینش آزاد) اختصاص می‌یافت. البته در کنار این سهمیه، بنیاد شهید تعهد داشت که دانشگاه شاهد را برای افزایش ظرفیت آموزش عالی کشور تأسیس و توسعه دهد. در سال 1367 نیز قانون «ایجاد تسهیلات برای ورود رزمندگان و جهادگران داوطلب بسیجی به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی» معروف به سهمیه 40 درصدی رزمندگان به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید، که در

سال‌های بعد مواد و تبصره‌هایی به آن اضافه شد. طبق قانون اخیر، 40 درصد ظرفیت پذیرش دانشگاه‌ها به رزمندگان و جهادگران داوطلب بسیجی، جانبازان و آزادگان اختصاص یافت. لیکن ظرفیت‌های تخصیص یافته (5 درصد شاهد و 40 درصد رزمندگان) به استناد آمارهای سازمان سنجش آموزش کشور و اذعان مدیران این سازمان هرگز توسط ایثارگران تکمیل نشد (صادقی جعفری، 1380: 23-16). میزان استفاده از ظرفیت سهمیه شاهد در سال‌های 1372 تا 1377 به ترتیب $1/98$ ، $2/3$ ، $2/6$ ، $2/44$ ، $3/1$ درصد بوده است. این میزان در سال 1379 تنها $1/4$ درصد بوده است (پیشین: 17). در سال‌های 87 و 88 نیز $1/10$ درصد ظرفیت تکمیل شده است. به عبارت دیگر، ظرفیت 5 درصدی شاهد در بالاترین وضعیت در سال 1377 تنها $3/1$ درصد استفاده شده است. در سهمیه رزمندگان نیز چنین شرایطی وجود دارد و هرگز ظرفیتی که از سوی رزمندگان تکمیل شد حتی به 20 درصد نیز نرسید. در سال‌های اخیر نیز جمعیت این گروه از داوطلبان (رزمندگان و جهادگران) به دلیل ثابت بودن و حتی کاهش و همچنین افزایش ظرفیت پذیرش دانشگاه‌ها، سهمیه 40 درصدی رزمندگان، بیشتر به صورت نمادین در دفترچه‌های ثبت‌نام کنکور باقی ماند و در واقعیت این ظرفیت‌ها توسط داوطلبان مناطق سه گانه تکمیل شد.

بجز اعمال سهمیه؛ ارگان‌های خاصی در بیرون دانشگاه (بنیاد جانبازان؛ بنیاد شهید) و واحدهایی در درون دانشگاه (ستادهای شاهد و ایثارگر) تشکیل و با برگزاری دوره‌های آموزشی پیش از ورود به دانشگاه و کلاس‌های تقویتی در طی دوران تحصیل در دانشگاه‌ها و همچنین اجرای برنامه‌های رفاهی، فرهنگی و مشاوره‌ای سعی در ارتقاء سطح تحصیلی و آموزشی داوطلبان و دانشجویان شاهد و ایثارگر داشته‌اند.

بی‌تردید، هدف از ایجاد تسهیلات ورود به دانشگاه و تنظیم برنامه‌های حمایتی، آموزشی و مشاوره‌ای کسب موفقیت‌های تحصیلی و دستیابی به موقعیت‌های اجتماعی مناسب‌تر از سوی جامعه بوده است. موفقیت‌های تحصیلی از یک سو، موجب افزایش منزلت اجتماعی فرد شده و بخشی از آسیب‌های ناشی از جنگ را جبران می‌نماید و از سوی دیگر، با کسب موقعیت‌های اجتماعی بهتر و حضور گسترده‌تر این افراد در حوزه‌های مدیریتی و تخصصی کشور، فرایند بازتولید و تقویت ارزش‌های مدنظر نظام اجتماعی شکل می‌گیرد.

همواره به مانند سایر برنامه‌ها و طرح‌های اجتماعی و آموزشی، ارزیابی میزان موفقیت و نیل به هدف در ایجاد سهمیه‌های مورد اشاره از ابعاد مختلف فردی و

اجتماعی ضرورت داشته است. بررسی نتایج سهمیه‌بندی در بهبود پایگاه طبقاتی و جایگاه اجتماعی افراد بهره‌مند، تأثیر در خانواده‌های آسیب‌دیده، تأثیر در ترویج ارزش‌های مورد نظر در محیط‌های آموزشی، تقویت ارزش‌های ایثارگری، تأثیر در نظام آموزشی دانشگاه و مانند آن بایستی مورد مطالعه و ارزیابی قرارگیرد. یکی از مهم‌ترین شاخص‌هایی که بررسی آن در این زمینه مفید است، میزان موفقیت این گروه از دانشجویان در عملکرد تحصیلی و آموزشی در مقایسه با سایر دانشجویان است.

به سخن دیگر، این پرسش مطرح است که عملکرد تحصیلی این گروه از دانشجویان چگونه بوده و در مقایسه با سایر دانشجویان (سهمیه مناطق سه گانه) در چه سطحی است؟ ارائه پاسخ به این پرسش کلی، و به دنبال آن پرسش‌های زیر، هدف این مقاله حاضر است.

1. آیا عملکرد تحصیلی دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری و مناطق، تفاوت معنی‌دار

دارد؟

2. عملکرد تحصیلی دو گروه دانشجو در گروه‌های آموزشی چگونه است؟

3. تفاوت عملکرد تحصیلی دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری با دانشجویان هر یک

از مناطق سه گانه چگونه است؟

4. آیا میزان تفاوت احتمالی عملکرد تحصیلی دو گروه در طول تحصیل تغییر

می‌کند؟

5. آیا میزان فارغ‌التحصیلی در دو گروه یکسان است؟

باید اذعان داشت که در یک نگاه سیستمی به ارزیابی آموزش عالی، متغیرهای متعدد با دامنه وسیع (عوامل شخصی، عاطفی، اجتماعی، سیاسی، آموزشی و...) را می‌توان در عملکرد تحصیلی دانشجویان دخیل دانست. چنانچه یمنی معتقد است: «پدیده‌های آموزش عالی (پیشرفت تحصیلی، افت تحصیلی، ابداعات، ابتکارات و...) تابع مجموعه عوامل مختلفی هستند که به این کلیت مربوط می‌شوند. در این موقعیت‌ها فقط متغیرهای آموزشی، بر عملکرد تحصیلی تأثیر نمی‌گذارند، بلکه عوامل دیگری نظیر شرایط خانوادگی، عوامل اقتصادی و اجتماعی، توانایی‌های فردی، شرایط سیاسی و... نیز دخالت می‌کنند» (یمنی، 1380: 94). هرچند از آنجا که این دو گروه دانشجو (ایثارگران و مناطق) درآورده‌های تحصیلی قبل از ورود به دانشگاه (نمره کل در آزمون ورودی) یکسان نیستند (به دلیل تخصیص سهمیه) شاید بتوان به طور شهودی اصلی‌ترین دلیل متفاوت بودن نتایج تحصیلی دو گروه را به این عامل مرتبط

دانست؛ لکن موضوع زمانی قابل دفاع خواهد بود که دست‌کم به لحاظ آماری رابطه محکمی میان عملکرد تحصیلی و نمرهٔ آزمون ورودی به اثبات برسد. از آن گذشته، بررسی تک‌متغیری در زمینه یافتن عوامل معمولاً مورد قبول نیست؛ از این رو، پرداختن به آن فرصتی مفصل می‌طلبد که در این نوشتار مدنظر نیست و تنها به مقایسه دو گروه بسنده شده است.

2. پیشینه پژوهش

پیرامون عملکرد تحصیلی از ابعاد گوناگون در جهان و ایران تحقیقات متعددی صورت گرفته است که اغلب محققان به بررسی عوامل مؤثر بر عملکرد تحصیلی پرداخته‌اند، اما با توجه به خاص بودن موضوع (سه‌میه‌بندی) در ایران، تحقیقات انجام شده به ویژه در قالب طرح‌های تحقیقاتی، انگشت‌شمارند.

جهاد دانشگاهی دانشکدهٔ علوم اجتماعی دانشگاه تهران (1368) در پژوهشی با جامعه آماری دانشجویان دانشگاه تهران به عوامل مختلف مؤثر در افت تحصیلی دانشجویان شاهد این دانشگاه پرداخته و ضعف پایه درسی، مسائل و مشکلات خانوادگی، مشکلات مالی و اقتصادی را به عنوان عواملی مؤثر در افت تحصیلی این دانشجویان برشمرده است. شریفیان (1381) نیز در مطالعه دانشگاه شاهد دو گروه دانشجویان شاهد دارای افت تحصیلی و پیشرفت تحصیلی را در رابطه با عوامل فردی، اجتماعی و خانوادگی و عوامل آموزشی بررسی نموده و به این نتیجه دست یافته است که دانشجویان شاهد دارای افت تحصیلی دارای مشکلات خانوادگی بیشتر بوده و حضور کمتری در دانشگاه داشته‌اند و نوع رشته تحصیلی نیز در پیشرفت تحصیلی مؤثر بوده است. پژوهش دیگری که توسط اداره کل شاهد و ایشارگر وزارت بهداشت و درمان در سال 1380 انجام شد، مشخص ساخت که فاصله عملکرد تحصیلی دو گروه دانشجویان در نیمسال‌های نخست زیاد بوده و به تدریج کم می‌شود و شاخص مشروطی و بازمانده از تحصیل در گروه سه‌میه‌ای، عدد بزرگتری را نشان می‌دهد. موسوی (1380) نیز در پژوهشی، عملکرد تحصیلی دو گروه دانشجویان را مقایسه نموده است. یافته‌های وی نشان می‌دهد که دانشجویان شاهد در رشته‌های مختلف تحصیلی نسبت به دانشجویان سه‌میه مناطق در تمامی نیمسال‌ها ضعیف‌تر و میزان نیمسال‌های مشروطی و واحدهای مردودی آنان در مقایسه بیشتر است.

در تاج و موسی پور (1384) نیز در مقایسه دو گروه دانشجوی در رشته‌های علوم انسانی در پنج دانشگاه کشور به نتایج مشابهی دست یافته‌اند و نشان داده‌اند که دانشجویان سهمیه‌ای عملکرد تحصیلی ضعیف‌تری دارند و میزان مشروطی آنها بیشتر است.

پژوهشی که مقاله حاضر بر آن استوار است، به لحاظ جامعه آماری، وسیع‌تر از تحقیقات قبلی است و بجز رشته‌های پزشکی، سایر رشته‌ها را در پنج گروه آموزشی علوم پایه، فنی مهندسی، علوم انسانی، هنر و زبان‌های خارجی در 13 دانشگاه کشور دربر می‌گیرد (گروه آموزشی زبان‌های خارجی به دلیل ویژگی خاص این رشته‌ها و آزمون ورودی مستقل به عنوان یک گروه دیده شده است) و تقریباً جدیدترین پژوهش (پایان یافته در سال 1384) به شمار می‌رود. استناد به آمارهای سازمان سنجش آموزش کشور و انتخاب نمونه آماری از بانک اطلاعات این سازمان، یکی دیگر از نقاط قوت این تحقیق است.

شاخص‌های عملکرد تحصیلی

عملیاتی کردن مفهوم عملکرد تحصیلی با انتخاب شاخص‌های متفاوتی امکان‌پذیر است. نرخ ارتقاء، نرخ مردودی، نرخ افت، نرخ قبولی، نرخ گذر و ضریب ماندگاری، از جمله این شاخص‌ها است (گروه مشاوران یونسکو، حسین‌نژاد و موسی‌پور به نقل از در تاج 1384: 83). یمنی نیز بر شاخص‌های میزان گذر، میزان مردودی، میزان تغییر رشته، میزان انصراف و متوسط زمان اخذ مدرک، به عنوان شاخص‌های کیفیت آموزشی اشاره کرده است (یمنی، 1380: 77).

در این تحقیق، سه شاخص زیر به عنوان شاخص‌های موفقیت آموزشی دو گروه دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری و مناطق به کار گرفته و مورد مقایسه قرار گرفته‌اند:

1) متوسط واحدهای پاس شده در هر نیمسال، 2) نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی (3) میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی.

این شاخص‌ها، مفهوم عملکرد تحصیلی را اندازه‌گیری می‌کنند. شاخص دیگری نیز که نسبت فارغ‌التحصیلی است، به عنوان شاخص تکمیلی مورد استفاده قرار گرفته است. دو شاخص نخست از جمله شاخص‌های ترکیبی محسوب می‌شوند که بررسی آنها وضعیت شاخص‌های ساده‌ای چون تعداد واحدهای مردودی، واحدهای قبولی و مانند آن را نمایان می‌سازد. در ادامه شاخص‌ها تعریف می‌شوند.

متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال: این شاخص نشان می‌دهد که به طور متوسط در هر نیمسال تحصیلی که دانشجوی ثبت‌نام کرده است، چند واحد درسی را با موفقیت گذرانده است (نمره قبولی کسب کند). این شاخص، از تقسیم تعداد واحدهای پاس شده در طول تحصیل به تعداد ترم‌های ثبت‌نامی به دست می‌آید.

نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی: این شاخص نشان می‌دهد دانشجویان در چند درصد از نیمسال‌هایی که ثبت‌نام کرده‌اند، مشروط شده‌اند. این شاخص از تقسیم ترم‌های مشروطی به ترم‌های ثبت‌نامی بدست می‌آید.

میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی: برای هر نیمسال تحصیلی، معدل نیمسال تحصیلی دانشجوی ثبت و در محیط نرم‌افزار SPSS وارد شده است. سپس متغیر جدیدی تحت عنوان میانگین معدل نیمسال‌ها ساخته شده است.

روش‌شناسی تحقیق

در این تحقیق از روش تحلیل داده‌های موجود¹ که از جمله روش‌های مشهور به روش اسنادی² محسوب می‌شود، استفاده شده است.

جامعه آماری تحقیق، شامل دانشجویان شاهد و ایثارگر (استفاده‌کنندگان از سهمیه‌های شاهد و رزمندگان) دوره کارشناسی سیستم آموزشی روزانه دانشگاه‌های دولتی؛ ورودی سال‌های 79 تا 81، به تعداد 6270 نفر می‌باشد.

نمونه‌گیری، در دو مرحله انجام شده است: در مرحله اول از فهرست دانشگاه‌هایی که بیش از 40 نفر دانشجوی شاهد و ایثارگر مشغول به تحصیل بودند 13 دانشگاه به صورت تصادفی ساده انتخاب شد؛ در مرحله دوم، فهرست دانشجویان 13 دانشگاه به تفکیک نوع سهمیه به عنوان چارچوب نمونه‌گیری نهایی، تهیه و با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای (گروه آموزشی، سال ورود، جنس) نمونه آماری انتخاب شد.

حجم نمونه با در نظر گرفتن دقت احتمال مطلوب 0/05 و در سطح اطمینان 0/95 و با استفاده از فرمول کوکران حداقل تعداد 384 نفر (تقریباً 400 نفر) است که به دلیل حفظ دقت احتمالی مطلوب در زیرگروه‌ها و داشتن تعداد مناسب در آنها (گروه‌های فنی، علوم پایه، انسانی، هنر و زبان) و امکان تجزیه و تحلیل اطلاعات و آزمون فرضیه‌ها در زیرگروه‌ها، تعداد 800 نفر دانشجوی ایثارگر و 800 نفر دانشجوی سهمیه

1. Existing statistics

2. Documents method

مناطق از 13 دانشگاه انتخاب شد. دانشگاه‌های مورد بررسی عبارتند از: دانشگاه ارومیه، دانشگاه ایلام، دانشگاه بین‌المللی امام‌خمينی (ره)، دانشگاه رازی کرمانشاه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشگاه شهیدبهشتی، دانشگاه شهیدچمران اهواز، دانشگاه شیراز، دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشگاه فردوسی مشهد و دانشگاه هنر تهران.

داده‌های تحقیق شامل نمرات دروس و میانگین نمرات در نیمسال تحصیلی، تعداد واحدهای اخذشده، تعداد واحدهای مردودی، تعداد نیمسال‌های مشروطی، معدل نیمسال‌های تحصیلی و داده‌های دیگری است که در این مقاله مورد استفاده قرار نگرفته‌اند. این داده‌ها در برگه‌های از پیش تنظیم شده توسط همکاران تحقیق از واحدهای آموزش در دانشگاه‌ها جمع‌آوری شد. در مرحله تحلیل داده‌ها، از آزمون تحلیل واریانس، آزمون تکمیلی توکی، آزمون تی گروه‌های مستقل و آزمون خی دو استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

داده‌های حاصل از تحقیق با توجه به پرسش‌های مطرح شده در شش بخش تحلیل شده است. پس از توصیف ویژگی‌های جمعیت نمونه در بخش دوم، عملکرد تحصیلی در دو گروه دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری و سهمیه مناطق مقایسه شده است. در بخش سوم، متغیر گروه آموزشی کنترل شده است. در بخش چهارم نیز به مقایسه عملکرد دانشجویان به تفکیک مناطق سه‌گانه پرداخته شده است. در بخش پنجم، فاصله عملکرد تحصیلی دانشجویان مذکور در ترم‌های پایانی مورد ارزیابی قرار گرفته و در نهایت نرخ فارغ‌التحصیلی دانشجویان مورد اشاره آزمون شده است.

ویژگی‌های جمعیت نمونه

ترکیب جمعیت نمونه به لحاظ جنسی، شامل 56/2 درصد زن و 43/8 درصد مرد می‌شود. از نظر سال ورود به دانشگاه، 36/4 درصد نمونه‌ها ورودی سال 1379، 31/9 درصد ورودی سال 1380 و 33/5 درصد ورودی سال 1381 هستند. بیشترین فراوانی از نظر سال تولد، مربوط به متولدین سال 1361 می‌باشد. میزان 5/6 درصد دانشجویان سهمیه‌ای متولدین سال‌های 1330 تا 1350 هستند، در حالیکه هیچ یک از دانشجویان سهمیه مناطق، در این گروه سنی نمی‌گنجد. به سخن دیگر، میانگین سنی در گروه

سهیمه‌های ایثارگری (طبق انتظار) بالاتر است. در مجموع دو گروه دانشجو، 62/4 درصد یک بار، 31/3 درصد دو بار و 6/2 درصد سه بار و بیشتر در کنکور شرکت کرده‌اند، اما در گروه سهیمه‌های ایثارگری 69/7 درصد و در گروه مناطق 48/4 درصد یک نوبت در کنکور شرکت کرده‌اند؛ یعنی نسبت بیشتری از دانشجویان ایثارگر در بار نخست در دانشگاه پذیرفته شده‌اند.

شاخص‌های عملکرد تحصیلی در دو گروه دانشجو

در قدم نخست، پرسش این است که آیا عملکرد تحصیلی در دو گروه دانشجو (سهیمه‌های ایثارگری و سهیمه‌های مناطق) بدون کنترل رشته و گروه آموزشی و سایر متغیرها تفاوت معنی‌داری دارد؟ با توجه به سه شاخص عملکرد تحصیلی فرض H. در مورد هر شاخص عبارت است از:

1. متوسط واحدهای پاس شده در هر نیمسال تحصیلی در دو گروه دانشجو تفاوت معنی‌داری ندارد.
2. میانگین نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی در دو گروه دانشجو تفاوت معنی‌داری ندارد.
3. میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی در دو گروه دانشجو تفاوت معنی‌داری ندارد.

جدول (1) آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین شاخص‌های عملکرد تحصیلی در دو گروه

sig	df	t	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	وضعیت دانشجو	شاخص عملکرد تحصیلی
0/000	1420	-14/506	3/71	14/17	706	ایثارگری	متوسط واحد پاس شده در نیمسال
			2/55	16/62	716	مناطق	
0/000	1413	13/898	27/78	23/22	699	ایثارگری	نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی
			14/84	6/81	716	مناطق	
0/000	1413	-16/182	1/92	13/32	699	ایثارگری	میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی
			1/84	14/94	716	مناطق	

آزمون t گروه‌های مستقل برای تفاوت میانگین شاخص‌های عملکرد تحصیلی نشان می‌دهد در هر سه شاخص فرض H₀ رد و فرض مخالف تأیید می‌شود؛ یعنی تفاوت معنی‌داری میان دو گروه دانشجویان وجود دارد. در شاخص متوسط واحدهای گذرانده شده در هر نیمسال، تفاوت میانگین‌ها منفی است:

$$\text{Mean difference} = -2.45$$

$$t(1420) = -14.5; p = 0.00$$

به این ترتیب، فرضیه معنی‌داری تفاوت میانگین متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال بین دو گروه دانشجو تأیید می‌شود؛ به این معنا که «دانشجویان ایثارگر به طور میانگین در هر نیمسال 2/45 واحد کمتر از سایر دانشجویان گذرانده‌اند».

در شاخص «نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی» تفاوت میانگین مثبت (16/40) به دست آمده و اندازه آزمون t مثبت است؛ بدین معنا که میانگین نسبت نیمسال‌های مشروطی به نیمسال‌هایی که دانشجو ثبت‌نام کرده، در گروه ایثارگر بیشتر است. به دیگر سخن، دانشجویان ایثارگر در نیمسال‌های بیشتری مشروط شده‌اند؛ دانشجویان ایثارگر به طور میانگین در 22/23 درصد نیمسال‌هایی که اخذ واحد کرده‌اند مشروط شده‌اند؛ در حالی که دانشجویان سهمیه مناطق در 6/8 درصد نیمسال‌های ثبت‌نامی، مشروط شده‌اند. اندازه آزمون $t(1413) = 13.89; p = 0.00$ معنی‌داری تفاوت را تأیید می‌کند.

تفاوت میانگین دو گروه در شاخص «میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی» برابر با 1/62- است. میانگین معدل کل دانشجویان ایثارگر ($m = 13.32; s = 1.92$) به طور معنی‌داری از میانگین معدل دانشجویان سهمیه مناطق ($m = 14.49; s = 1.84$) کمتر است. اندازه آزمون $t(1413) = -16.18; p = 0.00$ معنی‌داری تفاوت را تأیید می‌کند. به بیان دیگر، فرض مساوی بودن میانگین‌ها رد می‌شود.

به طور کلی شاخص‌های عملکرد تحصیلی که برخی تکمیل‌کننده هم می‌باشند، نشان می‌دهند که عملکرد تحصیلی دانشجویان ایثارگر به طور معنی‌داری در مقایسه با عملکرد تحصیلی دانشجویان سهمیه مناطق ضعیف‌تر است. دانشجویان ایثارگر علی‌رغم آنکه واحدهای کمتری اخذ کرده‌اند، واحدهای بیشتری را مردود شده‌اند و در نیمسال‌های تحصیلی بیشتری مشروط شده‌اند و میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی آنها نیز به طور معنی‌داری، کمتر از میانگین معدل دانشجویان سهمیه مناطق است.

عملکرد دو گروه دانشجو به تفکیک گروه‌های آموزشی

چنانچه ملاحظه شد، عملکرد تحصیلی در دو گروه دانشجویان به طور معنی‌داری متفاوت است؛ آیا این وضعیت در تمامی گروه‌های آموزشی وجود دارد؟ برای بررسی این موضوع، سه شاخص مزبور در دو گروه دانشجویان ایشارگر و سهمیه مناطق به تفکیک گروه‌های آموزشی نیز بررسی می‌شود. نتایج در جدول (2) آورده شده‌اند.

جدول (2) مقایسه شاخص‌های عملکرد تحصیلی در دو گروه دانشجو به تفکیک گروه آموزشی

گروه آموزشی	شاخص عملکرد تحصیلی	وضعیت دانشجویان در سهمیه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	df	sig
گروه فنی مهندسی	متوسط واحد پاس شده در نیمسال	ایشارگری	186	13/15	3/71	-7/41	379	0/000
		مناطق	195	15/63	2/78			
	نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی	ایشارگری	181	24/77	26/38	7/21	374	0/000
		مناطق	195	8/67	16/66			
	معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه	ایشارگری	181	13/08	1/48	8/27	374	0/000
		مناطق	195	14/44	1/68			
گروه علوم پایه	متوسط واحد پاس شده در نیمسال	ایشارگری	148	13/24	3/60	8/442	310	0/000
		مناطق	164	16/11	2/30			
	نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی	ایشارگری	147	31/05	29/27	8/058	309	0/000
		مناطق	164	9/39	17/13			
	معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه	ایشارگری	147	12/76	1/46	9/229	309	0/000
		مناطق	164	14/54	1/89			
گروه انسانی	متوسط واحد پاس شده در نیمسال	ایشارگری	239	15/34	3/31	9/046	481	0/000
		مناطق	244	17/69	2/30			
	نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی	ایشارگری	239	20/88	27/40	8/613	481	0/000
		مناطق	244	4/25	12/49			
	معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه	ایشارگری	239	13/53	1/92	-10/19	481	0/000
		مناطق	244	15/24	1/75			
گروه هنر	متوسط واحد پاس شده در نیمسال	ایشارگری	67	14/82	3/83	-2/793	110	0/006
		مناطق	45	16/55	1/94			
	نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی	ایشارگری	66	14/31	26/79	2/348	109	0/021
		مناطق	45	4/53	9/56			

sig	df	t	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	وضعیت دانشجو در سهمیه	شاخص عملکرد تحصیلی	گروه آموزشی
0/000	109	-3/926	3	13/93	66	ایثارگری	معدل کل	
			1/64	15/86	45	مناطق	نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه	
0/000	132	-4/884	3/96	14/25	66	ایثارگری	متوسط واحد پاس شده در نیمسال	گروه زبان
			2/19	16/94	68	مناطق	نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی	
0/000	132	3/624	26/59	18/90	66	ایثارگری	معدل کل	
			12/35	5/98	68	مناطق	نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه	
0/000	132	-5/090	2/16	13/83	66	ایثارگری	معدل کل	
			1/96	15/65	68	مناطق	نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه	

در گروه فنی و مهندسی، تفاوت در سه شاخص عملکرد تحصیلی میان دو گروه دانشجویان ایثارگر و مناطق معنی‌دار است و فرض H_0 رد می‌شود. اندازه آزمون‌ها بدین شرح بوده است:

در شاخص متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال: $t(379) = -7.41; p=0.00$

در شاخص نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی: $t(374) = 7/126; p=0.00$

در شاخص معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه: $t(374) = -8.271; p=0.00$

در گروه علوم پایه نیز در سه شاخص عملکرد تحصیلی میان دو گروه دانشجویان ایثارگر و مناطق تفاوت معنی‌دار می‌باشد و فرض H_0 رد می‌شود.

در شاخص متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال: $t(310) = -8/442; p=0.00$

در شاخص نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی: $t(309) = 8/058; p=0.00$

در شاخص معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه: $t(309) = -9/229; p=0.00$

در گروه علوم انسانی نیز در سه شاخص عملکرد تحصیلی میان دو گروه دانشجویان ایثارگر و مناطق تفاوت معنی‌دار می‌باشد و فرض H_0 رد می‌شود.

در شاخص متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال: $t(481) = -9/046; p=0.00$

در شاخص نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی: $t(481) = 8/613; p=0.00$

در شاخص معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه: $t(481) = -10/196; p=0.00$

در گروه هنر نیز در سه شاخص عملکرد تحصیلی میان دو گروه دانشجویان ایثارگر و مناطق تفاوت معنی‌دار می‌باشد.

در شاخص متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال: $t(110) = -2/793; p=0.00$
 در شاخص نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی: $t(109) = 2/348; p=0.00$
 در شاخص معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه: $t(109) = -3/926; p=0.00$

در گروه زبان نیز در سه شاخص عملکرد تحصیلی میان دو گروه دانشجویان ایتارگر و مناطق تفاوت معنی‌دار در شاخص‌های عملکرد تحصیلی مشاهده می‌شود.

در شاخص متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال: $t(132) = -4/884; p=0.00$
 در شاخص نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی: $t(132) = 3/624; p=0.00$
 در شاخص معدل کل نیمسال‌های تحصیلی دانشگاه: $t(132) = -5/090; p=0.00$
 به طور کلی چنانچه ملاحظه شد، در تمامی گروه‌های آموزشی تفاوت معنی‌دار در شاخص‌های عملکرد تحصیلی میان دو گروه دانشجویان مشاهده می‌شود؛ به عبارت دیگر در هر پنج گروه متوسط واحدهای گذرانده در هر نیمسال در گروه ایتارگر کمتر از مناطق است، نسبت نیمسال‌های مشروطی بالاتر و معدل کل نیمسال‌های تحصیلی پایین‌تر است.

تفاوت میانگین در معدل نیمسال‌های تحصیلی، به ترتیب در گروه هنر $1/9-$ ، در گروه زبان $1/8-$ ، در گروه انسانی و علوم پایه $1/7-$ و در گروه فنی و مهندسی $1/3-$ نمره می‌باشد.

عملکرد دانشجویان دو گروه به تفکیک مناطق سه‌گانه

همان‌طور که در مقدمه آمد، در حال حاضر (سال‌های مورد تحقیق) نظام گزینش دانشجویان از نظام سهمیه‌بندی پیروی می‌کند. در این نظام، داوطلبان براساس میزان برخورداری منطقه جغرافیایی محل زندگی خود از امکانات آموزشی به سه گروه منطقه یک، منطقه دو و منطقه سه تقسیم می‌شوند که داوطلبان مناطق محروم‌تر می‌توانند با نمره کل کمتری در آزمون ورودی به دانشگاه راه یابند. نمره حد نصاب برای ورود داوطلبان منطقه 3 به دانشگاه 85 درصد نمره آخرین فرد قبولی بدون سهمیه است. این نمره برای داوطلبان شاهد و ایتارگر 75 درصد است. از این رو، با توجه به تفاوت اندک در نمره حد نصاب برای دانشجویان سهمیه منطقه سه و سهمیه‌های ایتارگری این پرسش مطرح است که:

«آیا دانشجویان ایثارگر در عملکرد تحصیلی در دانشگاه با دانشجویان هر سه منطقه تفاوت دارند؟»

بدین منظور، عملکرد تحصیلی دانشجویان سهمیه ایثارگری با سهمیه مناطق به طور جداگانه بررسی شد و به وسیله آزمون تحلیل واریانس یک راهه و آزمون‌های تکمیلی مورد مقایسه قرار گرفت. ابتدا سه شاخص عملکرد تحصیلی با استفاده از آزمون F بررسی و سپس با استفاده از آزمون‌های تکمیلی «توکی» مقایسه‌های دو به دو انجام شد.

جدول (3) آزمون تحلیل واریانس بین معدل کل نیمسال‌های تحصیلی

سهمیه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای استاندارد	مقدار f	دامنه	سطح معنی داری
منطقه یک	203	15/20	1/92	0/13506	88/440	1283	0/00
منطقه دو	315	14/97	1/83	0/10362			
منطقه سه	199	14/63	1/72	0/12239			
ایثارگر	567	13/29	1/84	0/07732			

چنانچه در جدول (3) مشخص است، میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی در چهار سهمیه تفاوت دارد. تحلیل واریانس و اندازه F در جدول مذکور تأیید می‌کند حداقل میان دو گروه تفاوت معنی داری وجود دارد.

$$F(3, 1283) = 88.44; p=0.00$$

نتایج آزمون تکمیلی در جدول (4) نشان می‌دهد دانشجویان سهمیه منطقه یک و دو تفاوت معنی داری وجود ندارد؛ اما میان عملکرد دانشجویان سهمیه منطقه یک، منطقه دو، منطقه سه و ایثارگری و منطقه یک و سه، تفاوت معنی داری در میانگین معدل کل نیمسال‌های تحصیلی آنها وجود دارد؛ به عبارت دیگر، معدل دانشجویان سهمیه ایثارگری از دانشجویان سهمیه هر سه منطقه پایین تر است؛ به طوری که تفاوت میانگین معدل میان سهمیه منطقه یک و ایثارگری 1/91 نمره، میان سهمیه منطقه دو و ایثارگری 1/67 نمره، میان سهمیه منطقه سه و ایثارگری برابر 1/34 نمره در مجموعه نمونه انتخابی به دست آمده است. همچنین تفاوت 0/57 نمره‌ای بین دو گروه منطقه یک و منطقه سه معنی دار است.

جدول (4) آزمون توکی برای معدل کل نیمسال‌های تحصیلی

سطح معنی داری	خطای استاندارد	تفاوت میانگین	سهیمه ثبت‌نامی در آزمون (i) سهیمه ثبت‌نامی در آزمون (j)	
0/495	0/16533	0/232	منطقه یک	
			منطقه دو	
			منطقه سه	
0/011	0/18324	0/567	ایثارگر	
			منطقه یک	
			منطقه سه	
0/000	0/15024	1/91	ایثارگر	
			منطقه دو	
			منطقه سه	
0/495	0/16533	-0/232	منطقه یک	
			منطقه دو	
			منطقه سه	
0/184	0/16634	0/33	ایثارگر	
			منطقه یک	
			منطقه دو	
0/000	0/12909	1/67	ایثارگر	
			منطقه یک	
			منطقه دو	
0/011	0/18324	- /56	ایثارگر	
			منطقه یک	
			منطقه دو	
0/184	0/16634	-0/33	ایثارگر	
			منطقه یک	
			منطقه دو	
0/000	0/15135	1/34	ایثارگر	
			منطقه یک	
			منطقه دو	
0/000	0/15024	-1/91	ایثارگر	
			منطقه دو	
			منطقه سه	
0/000	0/12909	-1/67	ایثارگر	
			منطقه دو	
			منطقه سه	
0/000	0/15135	-1/34	ایثارگر	
			منطقه دو	
			منطقه سه	

بررسی دومین شاخص، یعنی متوسط واحدهای گذرانده شده نیز نشان می‌دهد، در سهیمه‌ها تفاوت معنی داری وجود دارد. نتیجه آزمون چنین است:

$$F(3, 1290) = 70.27, p < 0.001$$

تفاوت «میانگین متوسط واحدهای گذرانده» در هر نیمسال در گروه ایثارگری با منطقه یک 2/3 واحد، با منطقه دو 2/6 واحد و با منطقه سه 2/7 واحد به نفع سهیمه مناطق حاصل شده است؛ یعنی دانشجویان هر سه منطقه در گذراندن واحدهای درسی موفق‌تر از دانشجویان سهیمه ایثارگری بوده‌اند.

جدول (5) آزمون تحلیل واریانس بین متوسط واحد گذرانده در هر نیمسال

سطح معنی داری	دامنه	مقدار f	خطای استاندارد	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	سهیمه
0/000	1290	70/270	0/16406	2/33	16/48	203	منطقه یک
			0/14667	2/60	16/66	315	منطقه دو
			0/19180	2/70	16/73	199	منطقه سه
			0/15331	3/67	14/11	574	ایثارگر

جدول (6) آزمون پسین توکی برای متوسط تعداد واحد پاس شده در هر نیمسال

سطح معنی داری	خطای استاندارد	تفاوت میانگین	(i) سهمیه ثبت نامی در آزمون (j) سهمیه ثبت نامی در آزمون	
			منطقه دو	منطقه یک
0/908	0/27950	-0/1878	منطقه دو	منطقه یک
0/849	0/30978	-0/2517	منطقه سه	
0/000	0/25358	2/36	ایثارگر	
0/908	0/27950	0/1878	منطقه یک	منطقه دو
0/996	0/281120	-0/0639	منطقه سه	
0/000	0/21775	2/55	ایثارگر	
0/849	0/30978	0/2517	منطقه یک	منطقه سه
0/996	0/28120	0/0639	منطقه دو	
0/000	0/25546	2/62	ایثارگر	
0/000	0/25358	-2/36	منطقه یک	ایثارگر
0/000	0/21775	-2/55	منطقه دو	
0/000	0/25546	- 2/62	منطقه سه	

نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت نامی نیز در سهمیه ایثارگری بیش از سهمیه سه منطقه دیده می‌شود؛ به طوری که میانگین نسبت نیمسال‌های مشروطی، به ترتیب در سهمیه منطقه یک 5/3 درصد، در سهمیه منطقه دو 7/7 درصد، در سهمیه منطقه سه 8/6 درصد و در دانشجویان سهمیه ایثارگری 24/3 درصد به دست آمده است؛ یعنی دانشجویان سهمیه منطقه یک در 5/3 درصد از نیمسال‌های ثبت نامی مشروط شده‌اند، در حالیکه این میزان برای دانشجویان ایثارگر 24/3 درصد بوده است.

جدول (7) آزمون تحلیل واریانس نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت نامی

sig	d. f	f	خطای استاندارد	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	سهمیه
0/000	68/797	3	0/93696	13/34	5/33	203	منطقه یک
			0/90177	16/00	7/70	315	منطقه دو
			0/01378	14/30	6/88	199	منطقه سه
			1/18334	28/17	24/31	567	ایثارگر

جدول (8) آزمون توکی برای شاخص نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی

سطح معنی‌داری	خطای استاندارد	تفاوت میانگین	(I) سهمیه ثبت‌نامی در آزمون	
			(J) سهمیه ثبت‌نامی در آزمون	منطقه
0/618	1/95887	-2/37	منطقه دو	منطقه یک
0/890	2/17111	-1/55	منطقه سه	
0/000	1/78012	-1/9	ایتارگر	
0/618	1/95887	2/37	منطقه یک	منطقه دو
0/976	1/97081	0/82	منطقه سه	
0/00	1/52944	-16/6	ایتارگر	
0/890	2/17111	1/55	منطقه یک	منطقه سه
0/976	1/97081	-0/82	منطقه دو	
0/000	1/79325	-17/42	ایتارگر	
0/000	1/78012	18/9	منطقه یک	ایتارگر
0/000	1/52944	16/6	منطقه دو	
0/000	1/79325	17/4	منطقه سه	

فاصله دو گروه دانشجویان در نیمسال‌های پایانی

برای ارزیابی روند عملکرد تحصیلی دانشجویان شاهد و ایتارگر در طول تحصیل، تفاوت میانگین نمرات این گروه از دانشجویان با دانشجویان مناطق در نیمسال‌های مختلف بررسی شده است. نتایج در جدول (9) آورده شده‌اند.

جدول (9) میانگین معدل دانشجویان دو گروه ورودی سال 79 در نیمسال‌های متوالی

m. d	Sig	df	t	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	وضعیت دانشجویان در تحقیق	نیمسال
-2/11	0/00	420	-10/23	2/18	12/82	217	ایتارگر	اول
				2/07	14/94	205	مناطق	
-1/25	0/00	441	-6/52	1/91	13/44	221	ایتارگر	دوم
				2/10	14/69	222	مناطق	
-1/32	0/00	437	-6/45	2/12	13/41	219	ایتارگر	سوم
				2/16	14/74	220	مناطق	
-1/10	0/00	425	-5/16	2/14	13/64	208	ایتارگر	چهارم
				2/23	14/74	219	مناطق	
-1/25	0/00	421	-5/90	2/11	13/50	210	ایتارگر	پنجم
				2/22	14/75	213	مناطق	
-1/12	0/00	413	-5/70	1/97	13/88	202	ایتارگر	ششم
				2/03	15/01	213	مناطق	
-1/36	0/00	409	-6/65	2/15	13/72	200	ایتارگر	هفتم
				1/9	15/07	211	مناطق	
-1	0/00	362	-4/10	2/29	13/75	181	ایتارگر	هشتم
				2/37	14/76	183	مناطق	

چنانچه در جدول (9) آمده است، فاصله میانگین و انحراف استاندارد معدل دانشجویان در نیمسال‌های آخر رو به کاهش است، یعنی هر چه به پایان تحصیل نزدیک می‌شویم، دانشجویان گروه ایثارگر، فاصله تحصیلی خود را با دانشجویان مناطق، کمتر می‌کنند؛ به طوری که دانشجویان دو گروه در نیمسال اول، اختلاف میانگین برابر با $2/12$ نمره داشته‌اند که در نیمسال هشتم این اختلاف به $1/01$ نمره رسیده است. این واقعیت می‌تواند به عنوان نکته مثبتی ناشی از تلاش مضاعف دانشجویان ایثارگر تلقی شود که باید مدنظر تصمیم‌گیران این حوزه قرار گیرد. در عین حال باید تأکید کرد که همچنان در تمامی نیمسال‌های تحصیلی تفاوت میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی با وجود کاهش معنی‌دار است.

نسبت فارغ‌التحصیلی در دو گروه دانشجویان

نسبت فارغ‌التحصیلی از دیگر شاخص‌های عملکرد تحصیلی در دانشگاه است. این شاخص نشان می‌دهد که چه نسبتی از دانشجویان ورودی یک سال تحصیلی در مدت معین فارغ‌التحصیل شده‌اند. این نشانگر، توضیح مناسبی است برای مدت تحصیل در دانشگاه یا طول تحصیل. در صورت ضعف در عملکرد تحصیلی، نسبت فارغ‌التحصیلی کاهش و در نتیجه طول تحصیل افزایش می‌یابد. این موضوع می‌تواند به افزایش هزینه‌ها برای نظام دانشگاهی و از دست رفتن فرصت‌ها برای فرد منجر شود.

در حال حاضر بر اساس قوانین جاری، دانشجویان عادی (سه‌میه مناطق) برای دوره کارشناسی حداکثر ده نیمسال تحصیلی و دانشجویان سه‌میه‌های ایثارگری دوازده نیمسال فرصت تحصیل دارند و در صورت انقضای این فرصت، تحصیل فرد ناتمام مانده و دانشجوی با اخراج یا تقلیل مقطع مواجه خواهد شد. شاخص مرتبط دیگر، شاخص ترک تحصیل است و شامل مواردی چون انصراف، تعلیق و اخراج است. بسیاری از دانشجویانی که موفق به گذراندن واحدها نمی‌شوند یا بیش از حد مجاز مشروط می‌شوند، به الزام ضوابط یا به دلایل شخصی ترک تحصیل می‌کنند (جدول 10).

جدول (10) وضعیت تحصیلی دانشجویان به تفکیک نوع سهمیه

جمع	وضعیت دانشجویان			سهمیه ثبت‌نامی	
	فارغ‌التحصیل	ترک تحصیل*	در حال تحصیل		
638	102	48	488	تعداد	ایثارگر
100/0	16/0	7/5	76/5	درصد	
651	161	10	480	تعداد	مناطق
100/0	24/7	1/5	73/7	درصد	
1289	263	58	968	تعداد	جمع
100/0	20/4	4/5	75/1	درصد	

منظور از ترک تحصیل، یکی از موارد انصراف، تعلیق یا اخراج است. چنانکه در جدول (10) ملاحظه می‌شود، 16% دانشجویان ایثارگر مورد تحقیق فارغ‌التحصیل شده‌اند که این درصد در دانشجویان سهمیه مناطق برابر با 24 است. همچنین 7/5 درصد دانشجویان ایثارگر عمدتاً بنا به دلایل آموزشی ترک تحصیل کرده‌اند. این نسبت در سایر دانشجویان 1/5 درصد است.

اگر چه هدف این مقاله بررسی علل ترک تحصیل نیست، اما به هر حال آزمون کای اسکوتر تأیید می‌کند که بین دو متغیر وضعیت سهمیه و وضعیت دانشجویان رابطه وجود دارد. به سخن دیگر، تفاوت مشاهده شده در میزان فارغ‌التحصیلی و ترک تحصیل در دو گروه، ناشی از خطای نمونه‌گیری نیست و این تفاوت به طور واقعی وجود دارد.

$$\chi^2 = (2, n=1289) = 38/07, \text{ sig} = .000$$

بحث و نتیجه‌گیری

چنانچه مشخص شد، دو گروه دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری (فرزندان شهدا، جانبازان و آزادگان و همسران آنها) و سهمیه‌های مناطق سه گانه در همه شاخص‌های عملکرد تحصیلی با یکدیگر تفاوت دارند و این تفاوت به نفع دانشجویان سهمیه مناطق است؛ به گونه‌ای که دانشجویان سهمیه ایثارگری به طور متوسط در هر نیمسال تحصیلی 2/45 واحد کمتر از دانشجویان سهمیه مناطق گذرانده‌اند. از سوی دیگر، نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی به طور قابل ملاحظه‌ای در این گروه بیشتر است؛ به طوری که دانشجویان ایثارگر در 23/2 درصد و دانشجویان سهمیه مناطق تنها در 6/8 درصد از نیمسال‌های ثبت‌نامی خود مشروط شده‌اند.

شاخص سوم عملکرد تحصیلی، یعنی میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی نیز مؤید اختلاف معنی‌دار در دو گروه دانشجو است؛ به طوریکه میانگین معدل نیمسال‌های دانشجویان ایثارگر $1/62$ نمره کمتر از دانشجویان سهمیه مناطق است. شاخص نسبت فارغ‌التحصیلی نیز نشان می‌دهد که $7/5$ درصد دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری، اخراجی، انصرافی یا تعلیقی بوده‌اند، در حالیکه این شاخص در گروه مناطق $1/5$ درصد است. از سوی دیگر، $24/7$ درصد دانشجویان مناطق فارغ‌التحصیل شده‌اند که این شاخص در گروه ایثارگر، 16 درصد است. به دیگر بیان، طول تحصیل یا متوسط زمان فارغ‌التحصیلی در دانشجویان ایثارگر، بیشتر از دیگران است.

نتایج حاصل، یافته‌های تحقیق‌های پیشین در این زمینه را نیز تا حدود زیادی تأیید می‌کند؛ از جمله نتایج پژوهشی در سال 80 نشان می‌دهد که 13 درصد دانشجویان ایثارگر در گروه پزشکی در معرض وقفه تحصیلی قرار داشته‌اند و تنها یک درصد دانشجویان سهمیه مناطق از چنین وضعیتی بوده‌اند. طبق نتایج به دست آمده در پژوهش مذکور نیز شکاف موجود در دو گروه در نیمسال‌های پایانی کمتر می‌شود. در تاج و موسی‌پور (1384) نیز در تحقیق خود در پنج دانشگاه کشور در گروه علوم انسانی نشان دادند، میانگین کل نمرات دانشجویان سهمیه‌ای و آزاد تفاوت معنی‌داری دارد و وضعیت این دانشجویان در تعداد واحدهای انتخابی و تعداد واحدهای گذرانده شده نیز متفاوت است. نسبت نیمسال‌های مشروطی به مدت حضور در دانشگاه برای دانشجویان ایثارگر $25/6\%$ و در سهمیه آزاد $8/2\%$ به دست آمده است. درصد دانشجویان اخراجی سهمیه‌ای نیز بیشتر از عادی است ($20/1$ درصد در مقابل $7/4$ درصد).

بررسی گروه‌های آموزشی نیز نشان داد، به استناد آزمون‌های آماری در هر پنج گروه آموزشی اختلاف معنی‌دار در شاخص‌های عملکرد تحصیلی مورد تأیید است که از تکرار آن در اینجا صرف‌نظر می‌شود. تنها یادآور می‌شود که این مشکل برای دانشجویان ایثارگر به ترتیب در گروه‌های علوم پایه، فنی و مهندسی، گروه علوم انسانی و زبان بیشتر و در گروه هنر کمتر است.

شاید بالا بودن میزان مشروطی در گروه علوم پایه و فنی و مهندسی را بتوان به نوع و محتوای دروس در رشته‌های تحصیلی این مربوط دانست. پایه و اساس این رشته‌ها را دروس ریاضیات، فیزیک و شیمی تشکیل داده‌اند که یادگیری آنها تا حد

زیادی به آموخته‌های قبلی فرد در دوره‌های پیش از دانشگاه وابسته است. هرگاه دانشجو در دوره دبیرستان و پیش دانشگاهی در این دروس به میزان کافی توانمند نباشد و این ضعف در مرحله آزمون ورودی جبران نشود، امکان افت تحصیلی در دروس دانشگاه بیشتر خواهد بود؛ درحالیکه دروس سه گروه دیگر به گونه‌ای است که امکان جبران عقب‌ماندگی‌های پیش از دانشگاه نیز در آنها بیشتر است.

در بررسی رابطه میان نمره کل آزمون کنکور و معدل پیش دانشگاهی داوطلبان شاهد آزمون سراسری سال 1381، مشخص شد که شدت همبستگی بر اساس ضریب همبستگی پیرسون میان دو متغیر مذکور در گروه آزمایشی ریاضی - فیزیک $0/53$ ، در گروه علوم تجربی $0/50$ و در گروه‌های انسانی، هنر و زبان به ترتیب $0/33$ ، $0/23$ و $0/30$ است (آموزش عالی بنیاد شهید، 1382). این بررسی نشان می‌دهد، داوطلبان گروه‌های ریاضی و تجربی که در مقطع دبیرستان بنیه علمی ضعیف‌تری داشته‌اند، در آزمون ورودی نیز از موفقیت کمتری برخوردار بوده‌اند؛ ولی در سایر گروه‌ها دانش آموزان ضعیف‌تر نیز از شانس موفقیت برخوردار بوده‌اند؛ یعنی جبران ضعف علمی سهل‌تر بوده است.

از سوی دیگر، نتایج این پژوهش نشان داد که تفاوت عملکرد تحصیلی دانشجویان ایثارگر با دانشجویان هر سه منطقه قابل تأیید است و صرفاً فاصله تحصیلی در دانشجویان منطقه یک که از آورده‌های تحصیلی بالاتری برخوردارند خلاصه نمی‌شود. این در حالی است که دانشجویان سه منطقه، حداقل در میزان مشروطی و متوسط واحدهای گذرانده تفاوت تأیید شده با هم ندارند (جدول‌های 6 و 8). این نکته مهمی است که نمی‌توان به سادگی از کنار آن گذشت.

میانگین نسبت نیمسال‌های مشروطی به ثبت‌نامی به ترتیب در سهمیه مناطق سه‌گانه و ایثارگری عبارت است از $5/3$ ، $7/7$ ، $6/8$ و $24/3$ که فاصله ملموس میان سهمیه ایثارگری و هر سه منطقه مشاهده می‌شود. میانگین معدل نیمسال‌های تحصیلی در دانشجویان سهمیه منطقه یک بیشتر از سایر سهمیه‌هاست (منطقه یک $15/20$ ، منطقه دو $14/97$ ، منطقه سه $14/63$ و ایثارگر $13/29$). در این شاخص، عملکرد دانشجویان سهمیه دو منطقه سه و یک با هم و سهمیه ایثارگری با هر سه منطقه تفاوت دارند.

نکته حائز اهمیت دیگر، کاهش فاصله تحصیلی دانشجویان دو گروه در طول تحصیل می‌باشد؛ به‌طوریکه بررسی معدل نیمسال‌های متوالی دانشجویان ورودی 79

نشان داد، تفاوت میانگین معدل دو گروه دانشجوی در نیمسال هشتم نسبت به نیمسال اول کاهش یافته است. این موضوع می‌تواند به ارزیابی مثبت از تلاش دانشجویان در کنار برگزاری کلاس‌های تقویتی و خدمات مشاوره‌ای ارائه شده توسط ستادهای شاهد و ایثارگر دانشگاه‌ها مربوط شود. همچنین می‌توان افزایش هماهنگی روحی و فکری دانشجویان با محیط دانشگاه و نوع واحدهای درسی (دروس تخصصی) در نیمسال‌های آخر را در این رابطه مؤثر دانست.

تفاوت مشاهده شده در عملکرد تحصیلی دو گروه دانشجوی در حالی است که نظام آموزشی دانشگاه و شرایط تحصیل در دانشگاه برای دو گروه یکسان است؛ افزون بر آن، دانشجویان ایثارگر از تسهیلات آموزشی خاصی در بعد قوانین و مقررات و کلاس‌های تقویتی و آموزشی برخوردارند. این دانشجویان، اختیارات بیشتری در حذف واحدهای خود در طول نیمسال یا پس از امتحانات دارند که در افزایش معدل نیمسال تحصیلی آنها مؤثر است؛ اما با وجود این شرایط (یکسان بودن نظام آموزشی و برخورداری از تسهیلات آموزشی) چگونه می‌توان تفاوت عملکرد تحصیلی را در این گروه تبیین نمود؟

بدون شک، نمی‌توان کارایی درون نظام دانشگاه را در این زمینه علت اصلی قلمداد کرد؛ چرا که به استناد دلیل پیشین شرایط تحصیلی برای دو گروه یکسان است. آنچه در دو گروه تفاوت دارد، اول شیوه ورود به دانشگاه (استفاده از سهمیه) و دوم وضعیت خانوادگی و شرایط روانی و عاطفی ناشی از فقدان پدر و آسیب‌های جنگ تحمیلی (جانبازان و آزادگان) است.

چنانچه قبلاً اشاره شد، دانشجویان سهمیه‌های ایثارگری با آورده‌های تحصیلی کمتری (حداقل در نمره کل آزمون ورودی) وارد دانشگاه می‌شوند که این ضعف می‌تواند در دوره تحصیل در دانشگاه افت تحصیلی را به دلیل قرارگرفتن در کنار دانشجویان قوی‌تر، در پی داشته باشد. این موضوعی است که در نگاه اول مهمترین متغیر تبیین‌کننده برای فاصله تحصیلی این گروه تلقی می‌شود؛ اما نمی‌توان از وضعیت خاص و مشکلات خانوادگی این گروه از دانشجویان نیز به سادگی عبور کرد.

مشکلات خاص جسمی جانبازان و آزادگان گرامی و فشارهای روحی ناشی از آن را می‌توان به عنوان یک عامل مهم در نظر گرفت. این موضوع در خصوص فرزندان شهدا بیشتر قابل تأمل است. از دست دادن پدر به ویژه در دوره کودکی می‌تواند تأثیرات خود را در عملکرد تحصیلی، انتخاب شغل، ازدواج و... نشان دهد. چنانچه

برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد، «عدم حضور پدر در خانواده را می‌توان پایدارترین متغیر در رابطه با تحصیلات کم فرزندان، انتخاب مشاغل پایین‌تر از معمول، برقراری ارتباط جنسی غلط و زودرس، بزهکاری و عدم اعتماد به نفس به شمار آورد» (لونیگ، 2002 و آلیس، 2002 به نقل از لطیفی، 1384). همچنین شریفیان در تحقیق خود در دانشگاه شاهد نشان داده است که دانشجویان شاهد که مشکلات خانوادگی بیشتری دارند، با افت تحصیلی بیشتری نیز مواجهند (شریفیان، 1380). به ویژه آنکه متغیر نخست (نمره کل آزمون ورودی) با مقایسه دو گروه دانشجویان سهمیه منطقه 3 و ایثارگران تا حدودی تأمل برانگیز است؛ چراکه داوطلبان منطقه 3 با حد نصاب 85 درصد نمره کل آخرین فرد قبولی در سهمیه آزاد و ایثارگران با 75 درصد آن وارد دانشگاه شده‌اند. اگرچه رابطه بین نمره ورودی و سایر شاخص‌های عملکردی که در این پژوهش مطرح شد یک رابطه خطی نیست، به هر حال اختلاف اندک در نمره ورودی دو گروه به تنهایی نمی‌تواند تعیین‌کننده فاصله شدید آنها در عملکرد تحصیلی باشد (6/8 درصد نیمسال‌ها مشروطی در منطقه 3 و 24/3 در ایثارگران)؛ البته همچنان باید بر این متغیر به عنوان متغیر اصلی پافشاری کرد. موسوی نیز در پژوهشی پیرامون عوامل موثر بر افت تحصیلی دانشجویان شاهد دانشگاه‌های تهران نشان داد که مشروطی‌ها و غیرمشروطی‌ها از لحاظ وضعیت تفاهم خانوادگی، هوش، خودپنداره تحصیلی و اختلاف عاطفی - روانی تفاوت معنی‌دار دارند (موسوی، 1379).

راهکارهای پیشنهادی

به نظر می‌رسد که برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران امور ایثارگران در نظام آموزش عالی و متولیان دانشگاه‌ها، لازم است در خصوص هدایت تحصیلی و برنامه‌ریزی تحصیلی این گروه از دانشجویان با دقت بیشتر عمل نمایند تا با شکست تحصیلی در برخی از دانشجویان این سهمیه‌ها، موجبات سرخوردگی و عقب‌ماندگی اجتماعی و بحران‌های روحی در آنها پدید نیاید. به نظر نگارندگان، بیش از هر چیز عدم تحقق اهداف اولیه قانون‌گذاران و سیاست‌گذاران آموزش عالی به طور تمام و کمال و سپس تبعات منفی اجرای این برنامه‌ها بر افراد بهره‌مند قابل تأمل، پیگیری و تصمیم‌گیری است. بدیهی است، وجود این گروه دانشجویان (ایثارگران) به دلیل قلت آماری (کمتر از 5 درصد کل دانشجویان کشور) و افت تحصیلی درصد کمی از آنها تأثیری در کارایی درونی

نظام آموزش عالی کشور نخواهند داشت؛ اگرچه، همه دانشجویان ایتارگرافت تحصیلی ندارند و جای آن دارد که در همین جا تأکید شود بسیاری از این گروه دانشجویان با تکیه بر انگیزه و تلاش بالای خود در عملکرد تحصیلی بسیار موفق هستند؛ که البته بررسی آن خود یک پژوهش مستقل را می‌طلبد. بنابراین، آنچه در اینجا مطرح شده است تنها برای اجتناب از آثار نامطلوب و دستیابی هرچه بیشتر به اهداف قانون‌گذاران است.

مرور یافته‌های تحقیق در چند جمله زیر به تنهایی راهکار عملی و مؤثری را پیش رو قرار می‌دهد:

- دانشجویان ورودی با آورده‌های تحصیلی کمتر از عملکرد تحصیلی ضعیف‌تری برخوردارند.

- فاصله تحصیلی دانشجویان شاهد و ایتارگرافت در گروه‌های علوم پایه و فنی و مهندسی با دیگر گروه‌ها بیشتر است.

- دانشجویان شاهد و ایتارگرافت در طول تحصیل فاصله تحصیلی خود را با دیگر گروه‌ها کاهش می‌دهند.

- متوسط طول تحصیل دانشجویان شاهد و ایتارگرافت بیشتر از سایر گروه‌هاست.

- توجه به همین چند گزاره کافی است که تصمیم‌گیران به عملی کردن پیشنهادهای زیر بیانندیشند:

- در قاعده حداقل نمره (75%) آزمون ورودی تأمل و بازنگری شود.

- قاعده حداقل نمره برای دروس تخصصی آزمون در نظر گرفته شود.

- از توانایی گروه دانشجویان شاهد و ایتارگرافت در جبران فاصله خود با سایر گروه‌ها پیش از ورودشان به دانشگاه بهره‌برداری شود (با اجرای دوره‌های پیش دانشگاهی خاص).

در خصوص پیشنهاد آخر، ذکر این نکته ضروری است که با توجه به طول تحصیل بیشتر، اجرای دوره‌های مزبور نه تنها جمع دوران تحصیل این گروه دانشجویان را نخواهد افزود، بلکه با روحیه‌بخشی و ارتقای خودباوری انگیزه بیشتری برای شکوفایی ایشان نیز فراهم خواهد آورد.

منابع

- اداره کل آموزش عالی بنیاد شهید (1382). نگاهی به آمار و وضعیت علمی داوطلبان شاهد آزمون سراسری سال 1381. تهران: بنیاد شهید و امور ایثارگران.
- دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی، جهاد دانشگاهی (1368). بررسی علل و عوامل موثر بر وضعیت تحصیلی دانشجویان سهمیه شاهد. تهران: ستاد اجرایی امور دانشگاهی فرزندان شاهد.
- درتاج، فریبرز و موسوی پور، نعمت‌اله (1384). ارزشیابی عملکرد تحصیلی دانشجویان سهمیه و آزاد رشته‌های علوم انسانی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، سال یازدهم، شماره سوم و چهارم، 101-78.
- ستاد شاهد وزارت بهداشت و آموزش پزشکی (1380). ارزیابی و مقایسه وضعیت تحصیلی دانشجویان شاهد و مناطق گروه پزشکی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.
- شریفیان، اکبر (1380). عوامل موثر بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه شاهد. فصلنامه علوم اجتماعی، شماره 15 و 16، صفحات 229-199.
- صادقی جعفری، جواد (1380). مجموعه قوانین - مقررات و آئین نامه‌های دانشجویی. چاپ دوم، تهران: اداره کل آموزش عالی بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
- موسوی، رقیه (1379). بررسی عوامل مشروطی دانشجویان شاهد و سهمیه مناطق و مقایسه عوامل مورد مطالعه بین دانشجویان مشروطی و غیر مشروطی. تهران: دانشگاه شاهد.
- موسوی، سیدخسرو (1380). بررسی عملکرد طرح شاهد در بخش آموزش عالی (نحوه دستیابی به هدف‌ها) معاونت فرهنگی بنیاد شهید.
- یمنی‌دوزی سرخابی، محمد (1380). درآمدی به بررسی عملکرد سیستم‌های دانشگاهی. تهران: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.